

УДК 347.9(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.10>

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛІСТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ: НОТАРІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА МЕДІАЦІЯ

Кармаза О.О.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-4895-5220
e-mail: OleksandraK@ukr.net*

Кармаза О.О. Електронні докази в цивілістичному процесі: нотаріальний процес, цивільний процес та медіація.

Стаття присвячена аналізу електронних доказів в цивілістичному процесі, а саме, в нотаріальному процесі, цивільному процесі та медіації, та їх класифікації. В статті розвивається та удосконалюється поняття «цивілістичний процес» стосовно запровадження електронних доказів в нотаріальному процесі та медіації. Доведено, що в нотаріальному процесі, цивільному процесі та медіації використовуються електронні докази, які мають значення для вчинення нотаріальних дій чи вирішення та врегулювання спору (конфлікту) в цивільному процесі та медіації. Встановлено, що Закон України «Про нотаріат» не містить норми, яка б визначала вимоги та порядок застосування під час вчинення нотаріальних дій електронних доказів. Під електронними доказами в нотаріальному процесі розуміється «електронний документ», інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, яка була створена та відповідає вимогам Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг», та містить дані про обставини, що мають значення для вчинення нотаріальних дій, визначених Законом України «Про нотаріат». Електронні докази в нотаріальному процесі класифікуються за суб'єктом створення: 1) електронні документи, які створюються та подаються нотаріусу, суб'єктом звернення (фізичною та/чи юридичною особою); 2) електронні документи, які створюються нотаріусом чи особою, якій надано законом право вчиняти нотаріальні дії; 3) електронні документи, які отриманих нотаріусом для вчинення нотаріальної дії шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо). Доведено, що Цивільний процесуальний кодекс України містить визначення електронних доказів, вимоги до доказів, а також порядок їх застосування. Закон України «Про медіацію» не використовує терміни «доказ» та «електронні докази», а відтак порядок подачі електронних доказів, їх види, вимоги до таких доказів, які можуть бути використані в медіації, оскільки вони мають значення для вирішення спору (конфлікту) сторонами медіації, – відсутні. Натомість сторони медіації, діючи відповідно до договору про проведення медіації, правил медіації, Закону України «Про медіацію» щодо реалізації їхніх прав, мають право використовувати докази загалом та електронні докази зокрема під час проведення медіації.

Ключові слова: цивільний процес, нотаріальний процес, медіація, докази, захист прав, електронні докази.

Karmaza O.O. Electronic evidence in civil proceedings: notarial proceedings, civil proceedings and mediation.

The article is devoted to the analysis of electronic evidence in civil proceedings, namely, in notarial proceedings, civil proceedings and mediation, and their classification. The article develops and improves the concept of “civil proceedings” in relation to the introduction of electronic evidence in notarial proceedings and mediation. It is proved that in notarial proceedings, civil proceedings and mediation, electronic evidence is used that is important for the performance of notarial actions or the resolution and settlement of a dispute (conflict) in civil proceedings and mediation. It is established that the Law

of Ukraine “On Notaries” does not contain a norm that would determine the requirements and procedure for the application of electronic evidence during the performance of notarial actions. It is proposed to understand electronic evidence in the notarial process as an “electronic document” - a document in which information is recorded in the form of electronic data, which was created and meets the requirements of the Law of Ukraine “On Electronic Identification and Electronic Trust Services” and “On Electronic Documents and Electronic Document Management”, and contains data on circumstances that are important for the performance of notarial actions defined by the Law of Ukraine “On Notarial Services”. Electronic evidence in the notarial process is classified by the subject of creation: 1) electronic documents that are created and submitted to the notary by the subject of the application (an individual and/or legal entity); 2) electronic documents that are created by a notary or a person who is granted the right by law to perform notarial actions; 3) electronic documents that are received by a notary to perform a notarial action through electronic information interaction with information and communication systems (registers, cadastres, databases, etc.). It is proven that the Civil Procedure Code of Ukraine contains a definition of electronic evidence, requirements for evidence, as well as the procedure for their application. The Law of Ukraine “On Mediation” does not use the terms “evidence” and “electronic evidence”, and therefore the procedure for submitting electronic evidence, its types, requirements for such evidence that can be used in mediation, since they are important for resolving the dispute (conflict) by the parties to mediation, are absent. Instead, the parties to the mediation, acting in accordance with the mediation agreement, the mediation rules, and the Law of Ukraine «On Mediation» regarding the exercise of their rights, have the right to use evidence in general and electronic evidence in particular during the mediation.

Key words: civil proceedings, notarial proceedings, mediation, evidence, protection of rights, electronic evidence.

Постановка проблеми. Нині в світі загалом та в Україні зокрема відбувається розвиток цифровізації та запровадження штучного інтелекту. Цивілістичний процес, до якого відноситься: нотаріальний, цивільний, господарський, виконавчий процес та медіація, не є виключенням. Такий висновок підтверджується, наприклад, нормами Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, в якій передбачено, що впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід’ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Однак використання електронних доказів, наприклад в нотаріальному процесі, є допустимим, але Закон України «Про нотаріат», на відміну від Цивільного процесуального кодексу України, не розкриває значення терміну «електронний доказ», не містить порядку застосування таких доказів тощо.

Отже, **метою цієї статті** є науково-практичний аналіз електронних доказів в цивілістичному процесі, а саме, в нотаріальному процесі, цивільному процесі та медіації, надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Стан опрацювання проблеми. Тема цифровізації юридичних процесів не є новою для науки. Так, наприклад, Ю.Ю. Бисага в статті «Цифрові технології в нотаріаті: сутність та особливості» (2023) розкрив значення терміну «цифрові технології», але не акцентував увагу на тому, які саме цифрові технології можуть використовуватися в процесі доказування в нотаріальному процесі. В.М. Марченко звернув увагу на електронні докази в нотаріальному процесі в науковій статті «Окремі питання впровадження в Україні системи Є-нотаріату» (2020). Дослідження електронних доказів в цивільному процесі відображається в багатьох наукових працях, зокрема, В.І. Бобрика, С.С. Бичкової, О.О. Грабовської, О.С. Захарової, І.О. Ізарової, В.В. Комарова, С.О. Короеда, Д.О. Московчук, М.В. Парасюк, Ю.С. Павлової та ін. Проблеми використання доказів в медіації майже не знайшли своє відображення в наукових роботах.

Виклад основного матеріалу. Тема цивілістичного процесу в юриспруденції не є новою. Зокрема, в аспекті захисту житлових прав, цій темі приділено увагу в дисертації «Кармаза О.О. Концепції охорони та захисту житлових прав у цивілістичному процесі» (2014). Ми підтримуємо науковців, які розглядають цивілістичний процес через такі види юридичних процесів як господарський процес, цивільний процес, нотаріальний процес, виконавчий процес та медіація [2]. Відтак в цій статті пропонуємо розглянути проблеми електронних доказів в нотаріальному процесі, цивільному процесі та медіації, а в наступній статті – в господарському процесі та виконавчому процесі.

Що стосується проблем використання в нотаріальному процесі електронних доказів зазначимо, що Закон України «Про нотаріат» [3] не використовує, а відтак і не розкриває зміст терміну «електронний доказ». Натомість слово «електронний» (в різних відмінках) використано в цьому Законі двічі (ст. 3 в значенні «електронних довірчих послуг» та ст. 46-1 в значенні «електронної системи у сфері будівництва»). Слово «доказ» використано в Законі сім разів, як-от: у ст. 52 йдеться про «запис у реєстрі як доказ», у ст. 56 про те, що «при посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається», у ст. 58 про «надання доказів» при посвідченні довіреностей, у ст. 68 про подання «доказів родинних, шлюбних чи інших відносин із спадкодавцем», у ст. 102 про «забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав».

Тобто, Закон України «Про нотаріат» передбачає надання доказів під час вчинення нотаріальних дій, однак не класифікує їх на групи, не розкриває змісту «доказ», не встановлює вимог до доказів тощо. Системний аналіз норм цього Закону доводить, що надання доказів нотаріусу на підтвердження інформації та фактів, які мають юридичне значення при вчиненні нотаріальних дій, відбувається, зокрема, в межах та в порядку, які визначені в Главі 4 цього Закону, де йдеться, зокрема, про подачу, витребування нотаріусом чи особою, яка вчиняє нотаріальні дії, «відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб». Вимоги до документів, які подаються нотаріусу, визначені в ст. 47 цього Закону. Звертаємо увагу на те, що в цій статті йдеться про вимоги до документів, які подаються в паперовій формі. Тож, можна констатувати і те, що вимог до електронних документів, які можуть розглядатися як докази в нотаріальному процесі Закон України «Про нотаріат» не містить. Вважаємо, що в цій частині Закон потребує удосконалення.

Що стосується інших джерел регулювання нотаріальних відносин щодо подачі нотаріусу доказів загалом та електронних доказів зокрема, то підзаконні нормативно-правові акти України ширше підходять до вирішення цієї проблеми.

Отже, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1406 «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» [4] затверджено функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, та в якому йдеться про електронний ідентифікатор (QR-код) - графічне зображення коду, який містить унікальний номер, що присвоюється нотаріальному/прив'язаному до нотаріально посвідченого документу, завантаженому до Системи е-нотаріату, крім документа, викладеного на спеціальному бланку нотаріального документа. Цікавим в аспекті досліджуваної проблеми є норма цієї Постанови про те, що нотаріальний/прив'язаний до нотаріально посвідченого документ з QR-кодом перевіряється заінтересованою особою, за допомогою електронного пристрою шляхом сканування QR-коду у режимі реального часу засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, зокрема з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія). Відтак, нотаріально посвідчений документ з QR-кодом може розглядатися як один із видів електронних доказів, які використовуються в нотаріальному процесі.

Постановою Уряду від 30 травня 2024 р. № 619 «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій» [5] розкрито зміст «електронна справа» як сукупність файлів електронних документів, отриманих нотаріусом для вчинення нотаріальної дії шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо), та електронних копій оригіналів паперових нотаріальних документів, виданих нотаріусом за результатами вчинення нотаріальних дій, створених шляхом сканування таких паперових нотаріальних документів, відповідність оригіналам та правовий статус яких засвідчено накладеним кваліфікованим електронним підписом нотаріуса, що зберігаються у Реєстрі.

Системний аналіз норм законодавства України, наукових праць дозволяє зробити висновок про те, що хоча законодавчі акти у сфері нотаріату не використовують термін «електронні докази», однак під електронними доказами в нотаріальному процесі розуміються електронні документи, які містять електронну інформацію, розглядаються в аспекті письмового доказу та можуть подаватися нотаріусом для формування і ведення електронної справи.

Наголосимо, що за ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму. Проте електронний документ не

може бути застосовано як оригінал: 1) свідоцтва про право на спадщину; 2) документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів; 3) в інших випадках, передбачених законом. Нотаріальне посвідчення цивільної угоди, укладеної шляхом створення електронного документа, здійснюється у порядку, встановленому законом [6].

Отже, зважаючи на норми Законів «Про нотаріат» та «Про електронні документи та електронний документообіг», а також інших законодавчих актів України пропонуємо під електронним доказом в нотаріальному процесі розуміти «електронний документ», інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, яка була створена та відповідає вимогам Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг», та містить дані про обставини, що мають значення для вчинення нотаріальних дій, визначених Законом України «Про нотаріат».

Як вже зазначалося в законодавстві відсутня класифікація електронних доказів в нотаріальному процесі, майже немає її і в юриспруденції, хоча деякі роботи присвячені цій проблематиці (наприклад, С.Я. Фурса). Узагальнивши наукові доробки, здійснивши аналіз законодавства пропонуємо класифікувати електронні докази в нотаріальному процесі за суб'єктом створення: 1) електронні документи, які створюються та подаються нотаріусу, суб'єктом звернення (фізичною та/чи юридичною особою); 2) електронні документи, які створюються нотаріусом чи особою, якій надано законом право вчиняти нотаріальні дії; 3) електронні документи, які отриманих нотаріусом для вчинення нотаріальної дії шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо).

В цивільному процесі тема електронних доказів знайшла відображення в Цивільному процесуальному кодексі України та у наукових роботах відповідно.

Відповідно до ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [7]. Тобто ця стаття містить перелік (види) електронних доказів, а саме: 1) електронні документи, 2) веб-сайти (сторінки), 3) текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, 4) метадані, 5) бази даних, 6) інші дані в електронній формі.

В юриспруденції слушно доводиться, що електронним доказам не властива матеріальна форма; для дослідження електронних доказів необхідні програмні та технічні пристрої; наявність технічного носія інформації; особливий процес створення та зберігання інформації; наявність метаданих, тобто об'єкту, який вміщує закодовану інформацію [8]. Разом з тим, електронні докази повинні відповідати основним вимогам ЦПК щодо доказів: бути належними (ст. 77 ЦПК), допустимими (ст. 78 ЦПК), достовірними (ст. 79 ЦПК), достатніми (ст. 80 ЦПК).

Подання електронних доказів відбувається в порядку, визначеному ЦПК. Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, на яку накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (ч. 2 ст. 100 ЦПК).

Слід також звернути увагу на те, що подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу (Постанова ВС від 19 січня 2021 року у справі № 922/51/20). Роздруківка електронного листування не є електронним документом (копією електронного документа) в розумінні положень частини першої ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто не може вважатися доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо ідентифікувати відправника повідомлення і зміст такого документа не захищений від внесення правок і викривлення (Постанова ВС від 11 червня 2019 року у справі № 904/2882/18, від 24 вересня 2019 року у справі № 922/1151/18, від 28 грудня 2019 року у справі № 922/788/19, від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19) [9].

Здійснивши аналіз норм ЦПК, наукових праць дійдемо висновку про те, що подання електронних доказів в цивільному процесі відбувається в порядку, в спосіб та в межах, визначених ЦПК.

Електронні докази, це не тільки «данина часу», але й вагомий інструмент захисту прав, інтересів та свобод в судових процесах загалом та в нотаріальному процесі зокрема. Ігнорування електронних доказів як виду доказів позбавляє осіб на ефективний захист у суді, а також захист прав в нотаріуса чи під час медіації.

Закон України «Про медіацію» [10] не використовує термін «доказ» загалом та «електронний докази» зокрема. Відтак порядок подачі доказів, а також види доказів, які можуть бути використані в медіації, вимоги до доказів, цей Закон не визначає. Однак це не означає, що сторони медіації не використовують докази загалом та електронні докази зокрема, які мають значення для вирішення спору (конфлікту). під час проведення медіації.

Нами зверталася увага на те, що сторони мають право самостійно вирішувати питання щодо обсягу та змісту інформації, необхідної для вирішенні спору (конфлікту), а також щодо інформації, яку вони надають іншій стороні. Умови конфіденційності інформації та наслідки її розголошення учасниками медіації закріплюються в договорі про проведення медіації. На будь-якій стадії медіації сторони мають право використовувати документи, таблиці, відеозаписи та інші паперові та електронні докази, необхідні для вирішення спору (конфлікту), у межах, у порядку, визначеному за їхньою домовленістю та закріпленому, наприклад, у договорі про проведення медіації [11].

На нашу думку, Закон України «Про медіацію» доцільно доповнити положеннями щодо прав сторін медіації надавати докази в процесі медіації в частині підтвердження чи спростування інформації, яка є важливою для прийняття ними угоди за результатами медіації, в порядку, визначеному договором про проведення медіації, а також правилами проведення медіації.

Висновки. В нотаріальному процесі, цивільному процесі та медіації використовуються електронні докази, які мають значення для вчинення нотаріальних дій чи вирішення та врегулювання спору (конфлікту) в цивільному процесі та медіації.

Закон України «Про нотаріат» не містить норми, яка б визначала вимоги та порядок застосування під час вчинення нотаріальних дій електронних доказів. Пропонуємо під електронними доказами в нотаріальному процесі розуміти «електронний документ», інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, яка була створена та відповідає вимогам Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг», та містить дані про обставини, що мають значення для вчинення нотаріальних дій, визначених Законом України «Про нотаріат». Електронні докази в нотаріальному процесі поділяються за суб'єктом створення: 1) електронні документи, які створюються та подаються нотаріусу, суб'єктом звернення (фізичною та/чи юридичною особою); 2) електронні документи, які створюються нотаріусом чи особою, якій надано законом право вчиняти нотаріальні дії; 3) електронні документи, які отриманих нотаріусом для вчинення нотаріальної дії шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо).

Цивільний процесуальний кодекс України містить визначення електронних доказів, вимоги до доказів, а також порядок їх застосування.

Закон України «Про медіації» не використовує терміни «доказ» та «електронний докази», а відтак порядок подачі електронних доказів, їх види, вимоги до доказів, які можуть бути використані в медіації та мають значення для вирішення спору (конфлікту) сторонами медіації, – відсутні. Натомість сторони медіації під час проведення медіації, діючи відповідно до договору про проведення медіації, правил медіації, Закону України «Про медіацію», мають право використовувати докази загалом та електронні докази зокрема, які мають значення для вирішення спору (конфлікту).

На нашу думку, Закони України «Про нотаріат» та «Про медіацію» потребують внесення змін щодо розкриття змісту поняття «електронний доказ», вимог до таких доказів та порядку подачі таких доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

2. Кармаза О.О. Поняття та зміст цивілістичного юридичного процесу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. Івано-Франківськ, 2017. № 3(15). С. 146–152.
3. Про нотаріат. Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text>.
5. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 619. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2024-%D0%BF#Text>.
6. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80-w1_1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
7. Цивільний процесуальний кодексу України. Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
8. Васильєва-Шаламова Ж.В., Ковальчук І.А. Електронні докази в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 64–68.
9. Сакара Н. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Sakara_prez.pdf.
10. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
11. Закон України «Про медіацію» Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. д.ю.н., проф. Кармази О.О., д.ю.н., проф. Кушерець Д.В., к.ю.н., доц. Федоренко Т.В., адвоката Домінгос Г.К: ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.